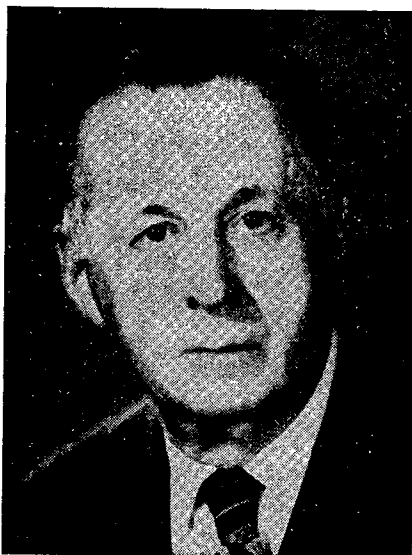

Francetu Klopčiču v spomin (r. 25. 10. 1903, u. 28. 4. 1986)

28. aprila 1986 je umrl France Klopčič, marksistični publicist, zgodovinar in nestor komunističnega gibanja na Slovenskem. Z njegovo smrtjo je zgodovinarstvo delavskega in komunističnega gibanja izgubilo plodnega pisca, ki je oral ledino pisanja zgodovine začetkov našega komunističnega gibanja.

France Klopčič se je rodil 25. oktobra 1903 v rudarskem naselju L'Hopital v Loreni, kjer je bil oče zaposlen kot rudar kopač v premogovniku. Ko sta sinova France in Mile dorasla za osnovno šolo, se je družina vrnila domov v očetov rojstni kraj Zagorje ob Savi. Proletarsko okolje v Zagorju ga je že zgodaj usmerilo na napredno pot. »V Zagorju so potekala moja prva šolska leta,« je zapisal v svojem življenjepisu, »tukaj sem slišal govoriti o stavkah in socialističnem gibanju.« Šolanje je nadaljeval na ljubljanski realki. Zaradi očetovega pičlega zaslužka je bil kot proletarski otrok prisiljen, da si je pomagal z inštrukcijami sinov bogatih staršev, v počitnicah pa je delal kot vozač v zagorskem premogovniku. Sedemnajst let je imel, ko se je povezal z naprednim komunističnim gibanjem in se vpisal v Društvo študentov-komunistov. 11. aprila 1920 se je kot gost udeležil pomembnega shoda Delavske socialistične stranke Slovenije ob njeni združitvi s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov). Ustanovni kongres komunistične partije v prostorih Švicarije v ljubljanskem Tivoliju je zapustil v njegovi publicistični in zgodovinski dejavnosti globoke sledi. Poudarjal je pomen dveh temeljnih kongresov slovenskih komunistov, prvega v letu 1920 in drugega leta 1937 na Čebinah. Julija 1920 se je France Klopčič v Zagorju včlanil v Komunistično partijo, jeseni istega leta, ko so se v Sloveniji ustanovljale organizacije SKOJ, je postal član njegove ljubljanske organizacije.

Ko je jugoslovanska vlada z Obznanom in Zakonom o zaščiti države prepovedala komunistično delovanje in tisk ter zaplenila njeno imovino, je bila KPJ pahnjena v ilegalno. Novi, ilegalni pogoji dela so ustvarjali like predanih borcev za ideje komunizma. Med takšne aktiviste se je uvrstil tudi France Klopčič. Udeleževal se je tajnih skojevskih sestankov v Ljubljani in ilegalnih sej komunistov v Zagorju, kamor je prinašal iz Ljubljane Delo, ki je izhajalo v Trstu in v katerem je leta 1922 tudi sam objavljal svoje prispevke. Zaradi njegove aktivnosti in predanosti so ga istega leta na kongresu SKOJ-a v Ljubljani izvolili v CK SKOJ. To obdobje svoje bogate dejavnosti je kasneje leta 1956 opisal v sestavku Nastanek komunističnega mladinskega gibanja v Sloveniji.

Leto 1923 je bilo za Franceta Klopčiča po njegovih besedah »viharno«, polno preizkušenj. Takole je zapisal v svojem življenjepisu: »Prva represija proti meni je bila januarja 1921, ko mi je na zahtevo policije direkcija realke objavila ukor zaradi članstva v SKOJ-u. V prvi zapor sem prišel 7. februarja 1923 po ovadbi sošolca, ki je kot moj sostanovalec našel za okenskim podbojem letak proti militarizmu in o tem obvestil oblasti. Drugič sem prišel v zapor 14. aprila 1923 po lažni obtožbi policije za poizkus atentata na kraljico Marijo.

V obeh primerih je sodišče zaradi pomanjkanja dokazov ustavilo preiskavo. Jeseni leta 1923 sem bil ponovno aretiran za udeležbo v vodstvu stavke rudarjev in bil zaprt v litijskih zaporih dva meseca. Ti zapori so v sedmem razredu realke onemogočili mojo maturo, jaz pa sem stopil na pot poklicnega revolucionarja.«

Redki dijaki so se takrat odločili za takšno pot revolucionarja. France Klopčič je življenje podredil boju delavskega razreda za njegovo emancipacijo. Pregarjan in zasledovan je jeklenel v revolucionarnem boju, zapori pa so mu postali svojevrstna univerza, na kateri je poglobljajl svoje družboslovno znanje in zorel v marksističnega publicista in kasnejšega vidnega zgodovinarja slovenskega delavskega in komunističnega gibanja.

France Klopčič je veroval, da je mogoče v revolucionarni situaciji tudi pri nas uresničiti ideje Oktobra in Komunistične internacionale. Z vso zavzetostjo je v najtežjih pogojih ilegalnega dela sledil razvoju svetovnega komunističnega gibanja in ga skušal prikrojiti našim razmeram. Z revolucionarnim entuziazmom je prebiral časopise Komunistične internacionale, teoretične razprave o strujah v kominterni in poglobljajl svoje znanje politične ekonomije. S posebnim zanimanjem je sledil reševanju nacionalnega vprašanja. Iz člankov, ki jih je napisal v tem obdobju, razberemo, da je stal sredi dogajanja, ki ga je tolmačil v duhu partijske politike, katere vse vidnejši glasnik je postajal.

V januarju leta 1924 se je France Klopčič kot član slovenske delegacije udeležil tretje državne konference KPJ, ki je pomenila zmago revolucionarnega programa leveice. V začetku leta 1924 je postal sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ in po statutarnih določbah tudi član PK KPJ za Slovenijo. Odtlej je vse do svojega odhoda v emigracijo leta 1930 pripadal vodilnemu jedru komunistov v vodstvu KPJ za Slovenijo. Poln zagnanosti je organiziral delavsko mladino, jo politično osveščal ter pomagal organizirati delavski izobraževalni

društvi Iskro in Vesno. V spopadih z Orjuno je 1. junija 1924 v Trbovljah z odliko opravil izpit poklicnega revolucionarja. Čeprav je pripravil in izvedel načrt za odpor trboveljskih rudarjev proti orjunašem, mu sodišče v Celju ni moglo dokazati udeležbe v spopadih z orjunaši in so ga zaradi pomanjkanja dokazov oprostili.

V letu 1926 je Klopčič v Ljubljani urejal legalni tednik Delavsko-kmečki list in Enotnost. Napisal je tudi brošuro o takratni generalni stavki angleškega proletariata, ki je imela močan odmev v svetovni javnosti, v kominterni pa je obudila upanje v evropsko revolucijo. O tej stavki so veliko pisali tudi v Inprekorru, od koder je France Klopčič črpal gradivo za svojo brošuro.

V svoji publicistični dejavnosti je Klopčič tedaj posvečal pozornost zlasti dvema problemoma: narodnemu vprašanju in politični ekonomiji. Med rokopisi, ki jih je 10. novembra 1926 pri njem zaplenila policija, je bil tudi rokopis njegovega članka o narodnem vprašanju, v katerem se je zavzemal za revolucionarni koncept reševanja slovenskega narodnega vprašanja. Slovenci naj bi se združili v svobodni delavsko-kmečki republiki, vključno s Slovenci, ki so ječali pod italijanskim imperializmom. Poudarjal je, da mora KPJ pri reševanju narodnega vprašanja sodelovati tudi s KP Italije.

Idejno bogastvo komunističnega gibanja je vse bolj postajalo sestavni del Klopčičeve izobrazbe in napolnilo za vsakdanjo akcijo. Svoje znanje je širil in poglobljal iz časopisov in revij KI ter iz brošur in knjig, ki jih je objavljala komunistična založba Hoym. Iz te zakladnice je koval orožje za boj proti likvidatorstvu in oportunistu ter dosledno izvajal politiko in taktiko kominterne.

Pomladi leta 1927 ga je pokrajinski odbor stranke imenoval za strankinega instruktorja v Mariboru. Ves se je predal partijskemu delu in pripravam za volitve v skupščino. Njegova aktivnost na shodih je bila tako velika, da ga je začela policija preganjati in zasledovati. Večkrat se je moral umakniti v globoko ilegalo in se skrivati pri svojih somišljenikih.

V jeseni leta 1927 je bil Klopčič vpoklican na sluzenje vojaškega roka, ki ga je odslužil v Ljubljani in Slavonški Požegi. Tudi med vojaki v Požegi je širil napredne nazore. Komandant polka ga je poklical k sebi in mu prepovedal rovarjenje v njegovi enoti s pripombo, da ga je že ljubljanska policija podrobno obvestila o njegovem delovanju. France Klopčič je svojo dejavnost razvil tudi zunaj vojašnice. Obnovil je komunistično celico v Slavonški Požegi in jo povezal s PK KPJ za Hrvatsko v Zagrebu, partijske funkcionarje v Zagrebu pa je informiral, da vojaške oblasti pripravljajo puč.

Po odsluzenju vojaškega roka se je France Klopčič vrnil v Ljubljano, kjer so ga proti koncu leta 1928 izvolili v novi PK KPJ za Slovenijo, po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 pa je postal sekretar PK KPJ za Slovenijo. Sekretarske posle je prevzel v enem najtežjih obdobjih za KPJ. Takole je sam zapisal o svoji tedanji aktivnosti: »Julija 1929 sem se bil prisiljen umakniti v ilegalo. Kljub terorju je partijska organizacija Slovenije delala; obstajala so zveze z vsemi krajevnimi organizacijami. Ilegalna literatura se je izdajala in širila, delo med množicami pa je zelo oslabelo. V tej dobi sem poznal vse partijske aktiviste in precejšen del članstva stranke v Sloveniji.«

Šestojanuarska diktatura je z vso brutalnostjo preganjala komunistično gibanje. Politburo CK KPJ se je pred terorjem in nevarnostjo provokacij umaknil iz Beograda v Zagreb in nato v Ljubljano. Vodstvo CK KPJ je Francetu

Klopčiču zaupalo pomembno funkcijo tehničnega sekretarja najožjega vodstva KPJ. Kot je sam zapisal, je deloval v aparatu kot sekretar konspirativnega centra. Odgovarjal je za organizacijsko delo politbiroja. Po direktivi biroja CK KPJ je v aprilu 1930 emigriral v Avstrijo. Čez dva meseca se je vrnil domov za krajši čas. »Iz Dunaja sem se v začetku julija še enkrat vrnil domov v Ljubljano, Zagreb, Ptuj in Maribor s partijsko nalogo in literaturo,« je sam zapisal. Domovino je nato zapustil kar za 26 let. Prek Berlina in Varšave je po nalogu CK KPJ v začetku septembra 1930 odpotoval v Sovjetsko zvezo, kamor je prispel 10. septembra. Čez nekaj tednov se mu je tam pridružila tudi njegova žena Angela Kovič-Nina. V Sovjetski zvezi je nato preživel drugo obdobje svoje življenjske poti, ki je bila polna trpljenja, preizkušenj in neuklonljivosti.

France Klopčič je prišel v Moskvo v prelomnem obdobju zmage Stalinove skupine, poraza buharinovcev in čistk v VKP(b) in kominterni. Strukture in mehanizmi, ki so vtisnili pečat Stalinovemu vladanju v njegovi tragični dimenziji, so po letu 1929 že obstajali. Od leta 1929 do uboja Kirova sestavlja politično zgodovino ZSSR cela vrsta ponesrečenih poizkusov v partiji, da bi obnovili stil kolektivnega vodstva in omejili moč generalnega sekretarja. Do velikih sprememb je prišlo tudi v kominterni. Na 10. plenumu IKKI v juliju 1929, ki mu je predsedoval Molotov, so zavrgli komaj pred enim letom sprejete sklepe VI. kongresa KI in kominterno radikalno usmerili v novo smer, ki so jo zagovarjali stalinisti. Poudarjali so, da je obdobje kapitalistične stabilizacije končano, spet se dviga revolucionarna proletarska plima in na Zahodu je nesporno spet nastala revolucionarna situacija. Socialistične stranke, oziroma reformiste na splošno, so označili za glavne sovražnike, katerih fašizacija je popolna. Sredi čistk »zmernih« v kominterni so pozvali inozemske komuniste — predstavnike nacionalnih sekcij KI, naj prekinejo stike s socialnodemokratskim gibanjem, razkrinkujejo njegov »socialni fašizem« in ustanovljajo nasprotno sindikate. To je bil dejansko poziv k razcepu v evropskem delavskem gibanju. Buharinovci so kasneje upravičeno protestirali in ugotavljali, da ekstremna smer, v katero se je usmerila KI v letih 1929—1933, pomeni falsifikacijo stališč, sprejetih na VI. kongresu kominterne. Klopčič je bil blizu njihovim nazorom.

Ko sem pokojnega Franceta Klopčiča mesec dni pred smrtjo obiskal v kliničnem centru, mi je izjavil, da je z zadovoljstvom prebral mojo knjigo Stalinov termidor, da pa bi kazalo še bolj poudariti in opozoriti bralce na idejno bogastvo misli Nikolaja Ivanoviča Buharina, ki je bil po Klopčičevem mnenju po svojih nazorih najbližji Leninovi viziji socializma. Ko sem mu povedal, da bomo tudi v slovenščini ponatisnili njegove najpomembnejše spise, ga je to nad vse razveselilo.

V Moskvi je France Klopčič nekaj mesecev obiskoval Mednarodno leninsko šolo za višje partijske kadre. V učnih programih te šole je bil vse bolj opazen vpliv Stalinove usmeritve. Administrativno so obračunavali z buharinovci, Stalinovi fanatični privrženci pa so začeli krepiti njegov kult. France Klopčič se je tako znašel v Moskvi sredi brezobzirnih čistk buharinovcev iz VKP(b) in kominterne.

Po dveh mesecih šolanja je bil France Klopčič deležen udarcev, od koder jih ni nikdar pričakoval. Nepričakovano je prejel povabilo, naj se zgleda v poslopju Komunistične internacionale, nedaleč od Kremlja, pri sekretarju

Internacionalne kontrolne komisije Angaretisu. Po Klopčičevem zapisu se je razgovor kmalu stopnjeval v zasliševanje in Angaretis je z njim ravnal kot žandar. Vendar pa Klopčič ni bil med tistimi, ki bi klonili pred avtoritetami zaradi moči, ki so jo dobili od drugih. Za resnico in pravico bi se bil pripravil spoprijeti z vsakomer. Čez nekaj dni so ga prvič aretirali. V zaporu je bil od 7. decembra 1930 do 4. aprila 1932. Sam je zapisal, da ne pozna resničnih vzrokov za ta zapor. Obtožbo po 4. točki paragrafa 58, da je bil povezan z mednarodno buržoazijo, so v preiskavi anulirali. Med tem pa ga je sodišče v Beogradu leta 1931 »in contumaciam« obsodilo na 18 let ječe zaradi komunistične dejavnosti.

Nov udarec je doživel, ko se je po izpustitvi oglasil v kominterni in izvedel, da ga je Mednarodna kontrolna komisija »zaradi škodljive dejavnosti« leta 1930 izključila iz partije. V preiskovalnih zaporih na Lubjanki in v Butirovki si je nakopal tuberkulozo, ki jo je nato zdravil v okrevališču na Jalti. Po okrevanju mu ni preostalo nič drugega, kot da sprejme sovjetsko državljanstvo in se zaposli. Službeno mesto je dobil na enem največjih gradbišč prve petletke v ZSSR v moskovskem premogovnem področju Bobriki 180 kilometrov od Moskve, kjer je zrastle novo mesto Stalinogorsk, sedaj Novomoskovsk. Tu je delal od novembra 1932 do aprila 1933 kot inštruktor rajonskega komiteja sindikata kemičnih delavcev. Nato je bil pet mesecev načelnik biroja racionalizacije v kovinarskem obratu, septembra 1933 pa so ga predstavili kot literarnega sodelavca v uredništvo časopisa Stalinogorska pravda, pri katerem je kasneje postal pomočnik urednika.

Izključitev iz partije je Klopčiča zelo prizadela. Večkrat se je obrnil na kontrolno komisijo KI s prošnjo, naj revidira krivični sklep o njegovi izključitvi. Prošnjo za obnovitev članstva v partiji je poslal tudi VII. kongresu kominterne leta 1935. Delegacija KPJ na VII. kongresu KI ga je povabila na sestanek, na katerem so razpravljali o njegovi prošnji kongresu. Sklenili so, da ga sprejmejo nazaj v KPJ. Sklep je kasneje potrdil tudi CK KPJ. Član VKP(b) pa ni postal, kot je menil sam zato, ker je VKP(b) zaradi kontrole članskih izkaznic takrat ustavila sprejemanje. V resnici pa se je proces stalinizacije stopnjeval in čistke zaostrovale. Prizadeti so komaj imeli pravico do obrambe, izključeni so se le težko zaposlili. Odkrivanje »ljudskih sovražnikov« je postajalo geslo dneva. Pri osrednjem organu NKVD so ustanovili proslule posebne svete z razvejano mrežo trojk, ki so imeli pravico, da izrekajo v pisni, tajni obliki kazni kot npr. izselitev ali pregon v taborišča. Ovaduštvo je postalo nalezljiva bolezen in priznana vrlina. Partijske organizacije so na vseh ravneh tekmoval med seboj, katera bo uspešnejša pri razkrivanju ljudskih sovražnikov. Franceta Klopčiča so odpustili iz uredništva Stalinogorske pravde. Kmalu nato je bil drugič aretiran. To aretacijo je sam takole opisal:

»Bilo je 7. septembra 1937. Stalinogorsk v moskovski oblasti, socialistično mestece, stanovanjski blok št. 13.

Popoldan je. Sam sem doma. Nina pride šele po peti uri iz službe v knjižnici železniškega vozlišča. Berem izredno zanimivo knjigo Safarova o načelih nacionalne politike sovjetske oblasti. Podčrtavam najvažnejša mesta. (Op. p. — Pisec je umrl v taborišču leta 1942.)

Trkanje na vrata. Vstopita dva uniformirana funkcionarja NKVD, to je narodnega komisariata notranjih zadev. Policija! Tišler? Da. Imamo nalogo, da vas aretiramo. Oblecite se, greste z nama. Zakaj? To boste zvedeli . . .«

Za Klopčiča in njegovo ženo Nino se je začela nova trnova pot. Ženo so poslali v taborišče v Kazakstan, kjer je umrl njun edini otrok, njega pa so obsodili na osem let katorge. Kazen je prestajal v delovnem taborišču NKVD v tajgi ob reki Uhti. Sprva je kopal zemljo, nato pa so ga zaradi bolezni premestili v pisarno. V taborišču je France Klopčič preživel 2981 dni. Šele po Stalinovi smrti so njega in ženo sodno rehabilitirali in sprejeli v članstvo KP SZ.

Po 26 letih sta se z ženo Nino leta 1956 vrnila v domovino. France Klopčič se je zaposlil v zgodovinskem oddelku CK ZKS, nato pa na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, kjer je leta 1963 dočakal upokojitev kot višji znanstveni sodelavec. To tretje obdobje na njegovi življenjski poti je bilo zelo plodno na področju publicistike in zgodovinopisja. Zadal si je nalogo, da bogate izkušnje legalnega in ilegalnega komunističnega borca iztrga pozabi. Dal je pobudo za dokumentarne izdaje zgodovine KPJ na Slovenskem (Fotografski dokumenti o boju KPS in Zbornik dokumentov KPJ v Sloveniji 1918—1920). Postal je prvi odgovorni urednik Prispevkov za zgodovino delavskega gibanja, ki jih je urejal v letih 1960—1962.

France Klopčič je v tem obdobju vse bolj preraščal okvire svoje publicistične dejavnosti in se oblikoval kot zgodovinar komunističnega gibanja. Njegove pionirske študije iz tega obdobja predstavljajo izhodišče za razumevanje nastanka komunističnega gibanja na Slovenskem. France Klopčič je bil tedaj eden od vodilnih akterjev tega gibanja. V vrsti monografskih študij osvetljuje to obdobje kot neposredni udeleženec dogajanja.

V svoji knjigi Velika razmejitve (DZS, Ljubljana 1969) s podrobno zgodovinsko analizo osvetljuje nastanek komunistične stranke v Sloveniji aprila leta 1920 in dejavnost te stranke od maja do vključno septembra istega leta. Njegova študija spada med temeljna zgodovinska dela o nastanku komunističnega gibanja na Slovenskem.

Leta 1974 je France Klopčič pri DZS izdal knjigo z nenavadnim naslovom Neravnodušni državljan. Razčlembe in zamisli. — V njej je ponatisnil zbirko člankov, ki jih je objavil v letih 1923 do 1930 in od 1957 do 1973. V člankih osvetljuje svojo publicistično dejavnost in posega na področja politike, ekonomije in kulture. Pred nami zaživi publicist France Klopčič v vsej svoji dejavnosti kot družbeni delavec v areni političnih bojov. V preprostem jeziku razlaga, razmišlja in tolmači svoja idejna obzorja.

Kot revolucionar starejše generacije je imel France Klopčič velik posluš za utripe sodobnega družbenega življenja, posebej za področje zgodovinopisja, ki je vedno bolj postajalo domena njegovega kritičnega razmišljanja. Nikdar ni imel priložnosti, drugače od poklicnih zgodovinarjev, ki jim je bil v meščanskem svetu omogočen normalni razvoj, da bi se znanstveno poglobljal v zgodovinsko stroko. Vsakdanji politični boj delavcev za njihovo emancipacijo ga je pripeljal do zaključka, da je treba slovensko zgodovino prevrednotiti in dati delavskemu razredu zgodovinsko priznanje, ki mu pripada. Iz takšnih pobud je napisal

nadvse zanimivo delo z naslovom *Kritično o slovenskem zgodovinarstvu* (DZS, Ljubljana 1977).

V knjigi *Kritično o slovenskem zgodovinarstvu* se Klopčič ni spuščal v abstraktna teoretična razmišljanja, temveč si je prizadeval kritično ovrednotiti stanje v slovenskem zgodovinarstvu. S svojim kritičnim razmišljanjem je skušal izzvati diskusijo med zgodovinarji in družboslovci. V drugem delu knjige je objavil izbor svojih pomembnejših zgodovinskih razprav iz slovenskega in mednarodnega delavskega gibanja. Vanj je vključil tudi diskusijske prispevke, ki jih je imel na mednarodnih simpozijih o delavskem gibanju v Linzu v letih 1972 do 1975. Po njegovem mnenju je pomanjkljivo obvladovanje marksistične teoretične misli in nepoznavanje družbenih zakonitosti glavna ovira, ki zavira zgodovinarje pri pisanju sintetične zgodovine. Knjiga predstavlja zgoščen Klopčičev pogled na zgodovinarstvo, do katerega se je dokopal kot profesionalni revolucionar, publicist in družbeni delavec. Njegova kritična razmišljanja imajo zato posebno vrednost, ne glede na to ali se z njimi strinjamo ali ne. Osnovna misel mu je, da mora biti zgodovinarstvo bolj angažirano pri spreminjanju sodobnega sveta in da ne sme prezreti zakonitosti družbenega razvoja. Vsekakor se je France Klopčič s tem delom uvrstil med razmišljajoče slovenske zgodovinarje delavskega in komunističnega gibanja. Povsem točna je njegova ugotovitev, da je zgodovina našega delavskega gibanja slabo raziskana, čeprav predstavlja osnovno silo modernega razvoja.

Med pisanjem publicističnih in zgodovinskih člankov je v njem vse bolj dozorevala misel, da popiše svoje revolucionarno življenje, ki ga je oživel v zajetni knjigi z naslovom *Desetletja preizkušenj* (DZS, Ljubljana 1980). Njegovi spomini se uvrščajo med pretresljiva pričevanja o trnovi poti, po kateri so korakali stotisoči, milijoni sovjetskih ljudi in inozemskih komunistov. S svojimi človeško občutenimi opisi oživlja življenje nesvobodnih političnih zapornikov v taboriščih. Klopčič sredi trpljenja ostaja neuklonljiv v svojem prepričanju komunistu, poln ljubezni do preprostih sovjetskih ljudi, ki so na svoji koži občutili breme Stalinove avtokracije in tenkočuten opazovalec življenja in narave — širne, lepe in strašne tajge.

Kako globoko so se vtisnili v njegovo zavest spomini na ta leta priča razgovor, ki sem ga imel z njim na svetovnem kongresu zgodovinarjev v Moskvi v avgustu leta 1970, ko sva stala pred biblioteko imeni Lenina. Vidno prizadet mi je z roko pokazal na nekdanjo stavbo kominterne s pripombo, da ga je nekoč v tej stavbi zasliševal Angaretis. In poprosil me je celo, naj obvestim našo ambasado, če bi se mu kaj zgodilo. Potolažil sem ga, da je njegov dosje v kominternskem arhivu zanimiv samo še za zgodovinarje, ne zanima pa današnjih upravljavcev. Ko sem se kasneje v Moskvi zanimal za fonde o jugoslovenskih komunistih, so mi povedali, da dosje o Francetu Klopčiču obstaja, ni pa dostopen za znanstveno uporabo.

V Moskvi se je France Klopčič želel sestati z Aleksandrom Solženicinom, toda zaradi časovne stiske do sestanka ni prišlo. »Ne glede na poznejšo evolucijo Solženicina in njegov prehod v tabor antisovjetizma sploh, ostane njegov En dan Ivana Denisoviča najbolj avtentično in najbolj mojstrsko pričevanje o taboriščnem vsakdanu,« je zapisal Klopčič v svojih spominih.

Kako je bil France Klopčič povezan s preteklostjo komunističnega gibanja, priča njegovo pismo, ki mi ga je napisal maja 1980. leta: »Prebral sem tvojo razpravo Dileme in revolucionarne perspektive V. kongresa kominterne v teoretični prilogi Komunistična z dne 11. aprila t. l. Ob branju so se mi vedno bolj vračali v spomin stari časi, ko sem enako mojim vrstnikom iz komunistične mladine — takrat iz Inprekorra neposredno spoznaval tokove v vihnem komunističnem gibanju, tako pred kongresom kot po izpustitvi iz ječe, med kongresom in po njem. Kakor bi srečeval stare znance... To pomeni, če smem na takšni trhi podlagi reči, da si iz globin pozabe temeljito in zvesto dvignil v današnjo zavest žive in različne ideje, zamisli, kakovosti, ki odkrivajo globoke skrbi, strastno iskanje in pogumna predvidevanja okoli bodočega razvoja, a s tem delovanja svetovne kohorte revolucionarjev. Za to sem ti prav hvaležen. Menim, da si razumel in bralcu predstavil minule trenutke v določenem preseku družbe. A teh trenutkov je bilo mnogo...«

Komaj štiri leta po izidu njegovih spominov Desetletja preizkušenj je France Klopčič objavil izbor svojih polemičnih zgodovinskih razprav pod naslovom O preteklosti drugače (CZ, Ljubljana 1984). V delu se seznanimo z njegovimi kritičnimi nazori glede Marxovih in Engelsovih stališč do zgodovinskih in nezgodovinskih narodov, z njegovim vrednotenjem Leninovega nacionalnega programa in Stalinovih odklonov v nacionalni politiki. V svojih prispevkih vrednoti boje za severno in zahodno mejo v letih 1918—1919. V ospredje njegove zgodovinske analize ponovno stopata dva temeljna kongresa slovenskih komunistov v letih 1920 in 1937.

Posmrtno bo letos pri Cankarjevi založbi izšla njegova zadnja knjiga z naslovom Osebnost in drugo. V njej v sestavku Komunisti in slovenstvo obuja spomine, kako so komunisti v preteklosti gledali na slovensko nacionalno vprašanje. V prispevku Jugoslovenarstvo in druge popačitve razčlenjuje korenine jugoslovanske unitaristične ideologije, v razpravi Polemično o zgodovino-pisju pa se ponovno vrača h kritičnemu razmišljanju o pisanju slovenske zgodovine. V sklepnem poglavju K zgodovini osebnostnega kulta razmišlja o fenomenu kulta osebnosti v različnih družbenih formacijah.

S Francetom Klopčičem je slovensko zgodovino-pisje izgubilo enega tistih marksističnih publicistov in zgodovinarjev, ki so vselej kritično registrirali utripe našega družboslovja in si vztrajno prizadevali, da ga dvignejo na višji idejni nivo. Bil je samorastnik v pravem pomenu besede. Ni klonil niti v najtežjih trenutkih. Vselej je ostal zvest svojim revolucionarnim idealom.

Marijan Britovšek

BIBLIOGRAFIJA OBJAVLJENIH DEL FRANCETA KLOPČIČA*

1. Rudarji pred volitvami obratnih zaupnikov.
Glas svobode, 29. 11. 1923, št. 33.
2. Študirajte Beerovo knjigo »Karl Marx«.
Delavsko-kmetijski list, 1. 4. 1926, št. 13.
3. Kaj sedaj? Poglavlje iz brošurice, ki jo pripravljamo.
Majski spis za delavce in kmete, 1926.
4. Devet let Sovjetske unije.
Enotnost, 11. 11. 1926, št. 10.
5. Ptice selivke.
Enotnost, 2. 6. 1927, št. 21.
6. O »Mladini«.
Enotnost, 18. 11. 1927, št. 44.
7. Ivan Mulej.
Ljudska pravica, 24. 11. 1956, št. 277, str. 4.
8. Človek, vera in cerkev v preteklosti in sedanjosti.
Odmevi, glasilo celjske srednješolske mladine, 1966, str. 1—3.
9. Spominu Jožeta Repinca.
Kurirčkova pošta iz Vidma ob Ščavnici, 11. 4. 1968, str. 3—5.
10. Pomen knjige »Ustanovni dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847« za naš čas.
Delo, 29. 7. 1970, št. 203, str. 11.
11. O internacionalnem in nacionalnem, o federaciji.
Aktualnost misli Hegla, Marxa, Engelsa in Lenina v družbenem življenju in zna-
nosti XX. stoletja. Anthropos in Teorija in praksa, Ljubljana 1972, str. 336—339.
12. Za zgodovinskost, za resnost v boju zoper stalinizem.
Aktualnost misli Hegla, Marxa, Engelsa in Lenina v družbenem življenju in zna-
nosti XX. stoletja. Anthropos in Teorija in praksa, Ljubljana 1972, str. 351—353.
13. Občinski program dekalistov za Ruše.
Zbornik smolniških gasilcev 1907—1979, Smolnik, 1979.

Leto 1973

1. O marksizmu pred 70 leti in danes. IX. konferenca zgodovinarjev delavskega
gibanja v Linzu.
Naši razgledi, 21. 12. 1973, št. 241, str. 624—626.
2. O zapravljeni socialistični revoluciji v Nemčiji leta 1918—1919.
Zgodovinski časopis, 1973, št. 1—2, str. 127—131.
3. Odkritje s tritisočletno zamudo.
Delo, 20. 10. 1973, št. 286, str. 27.
4. Škodljivost tržne logike.
Komunist, 23. 7. 1973, str. 4, št. 29.

Leto 1974

5. Avstromarksizem, slovensko meščanstvo in drugo.
Zgodovinski časopis, 1974, št. 1—2, str. 131—160.
6. Beležke o prevodih Leninovih spisov v slovenščino.
Jezik in slovstvo, 1973/1974, št. 8, str. 285—292.
7. Dragotin Gustinčič. Idejna podoba pred kratkim umrlega slovenskega politika.
Naši razgledi, 13. 9. 1974, št. 17, str. 441.
8. K petdesetletnici prvojunjskega spopada v Trbovljah. Teze.
Naši razgledi, 10. 5. 1974, št. 9, str. 230—231.

* Bibliografija je nadaljevanje tiste, ki je izšla v isti reviji leta 1973, XIII, 1—2, str. 284—298, ob Klopčičevi sedemdesetletnici, prvih trinajst enot je takrat izpadlo in jih zdaj dodajamo.

9. Lenin in nacionalno vprašanje.
Izbrani spisi o nacionalnem vprašanju. Zbornik razprav, člankov in napotkov o nacionalnem vprašanju. Cankarjeva založba, Ljubljana 1974, str. 7—25.
10. Leninov nacionalni program socialistične družbe.
Komunist, 1974, posebna izdaja Teoretične priloge (januar/februar), str. 5—6.
11. Leninova misel. Ob petdesetletnici smrti Vladimira Iljiča Lenina.
Naši razgledi, 25. 1. 1974, št. 2, str. 26—28.
12. Linz in Beograd. Zapiski z dveh zborovanj zgodovinarjev.
Naši razgledi, 6. 12. 1974, št. 23, str. 609—610.
13. Neravnodušni državljani. Razčlembe in zamisli.
Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, 393 str.
14. O Antunu Mavraku. Ob 75. obletnici.
Oslobodjenje, Sarajevo, 25. 7. 1974.
15. O revoluciji in njenem »nadaljevanju«.
Teorija in praksa, 1974, št. 9—10, str. 912—917.
16. O zmagi nad Orjuno. Nekaj zaključkov ob petdesetletnici prvega junija v Trbovljah.
Delo, 6. 7. 1974, št. 156, str. 18.
17. Postopno, z evolucijo.
Komunist, 23. 12. 1974, št. 51, str. 15.
18. Preroško nakazana prihodnost. Pred petdesetimi leti je bila tretja konferenca Komunistične partije Jugoslavije.
Delo, 26. 1. 1974, št. 21, str. 28.
19. Pripoved. Zapisal M. L. (Marjan Legan).
Dolenjski list, 25. 4. 1974, št. 17, str. 7.
Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921—1924.
Partizanska knjiga, Ljubljana 1975, str. 19—33.
20. Uvodna beseda.
V. I. Lenin, »Levičarstvo« otroška bolezen komunizma.
Cankarjeva založba, Ljubljana 1974, str. 5—20.
21. V. I. Lenin v slovenskih prevodih.
Komunist, 1974, posebna izdaja Teoretične priloge (januar/februar), str. 36—37.

Leto 1975

22. Dva Solženicina.
Naši razgledi, 21. 3. 1975, št. 6, str. 150—151.
23. K spoznanju fašizma v Nemčiji.
Komunist, 12. 4. 1975, št. 16; Teoretična priloga, januar/marec, str. 29—31.
24. Kmečki stan skozi stoletja.
Teorija in praksa, 1975, št. 11/12, str. 1126—1132.
25. O jeseniških komunistih v dvajsetih letih.
26. Prodor komunistične partije v slovensko družbo v letih 1921—1924.
Jeklo in ljudje, III, 1975, str. 9—18.
27. Še o dveh Solženicinih.
Naši razgledi, 18. 4. 1975, št. 8, str. 212.
28. Zastareli nacionalizem.
Delo, 12. 4. 1975, št. 86, str. 19.

Leto 1976

29. Diskusija.
Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. («X. Linzer Konferenz» 1974.) Arbeiterbewegung und Faschismus. Der Februar 1934 in Österreich. Europaverlag, Wien 1976, str. 240—242, 267—268.
30. France Šobar — 80-letnik.
Delo, 14. 7. 1976, št. 163, str. 6.
31. Ivan Cankar o vlogi delavstva v slovenskem narodnem gibanju.
Delo, Trst, 12. 11. 1976, št. 15.

32. Knjiga o povratnicima iz Sovjetske Rusije u god. 1918—1921.
Okno, 16.—30. 12. 1976, št. 124, str. 17.
33. O prvojunjskih borcih.
TV-15, 9. 9. 1976, št. 36, str. 2.
34. Pisatelj F. X. Fleischhacker.
Naši razgledi, 2. 7. 1976, št. 13, str. 355.
35. Poročilo o enajsti mednarodni konferenci zgodovinarjev delavskega gibanja septembra 1975 v Linzu.
Komunist, 5. 4. 1976, št. 14; Teoretična priloga, april-maj, str. 45—48.
36. Pot k marksistični ekonomski vedi na Slovenskem v preteklosti.
Ekonomska revija, 1976, št. 1—2, str. 77—90.
37. Prezrti pomočniki.
Delo, 6. 11. 1976, št. 260, str. 18.
38. Slovenačka socialdemokratija i izbijanje rata godine 1914.
Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat. Zbornik. SANU, Beograd 1976, str. 691—697.
39. Stranka in sindikati v preteklosti. XII. mednarodna konferenca zgodovinarjev delavskega gibanja v Linzu.
Naši razgledi, 10. 12. 1976, št. 23, str. 610—611.
40. Z mlinom žive spomini ... Zapisal Vili Pšeničny.
Mladina, 8. 7. 1976, št. 26, str. 4—5.

Leto 1977

41. Franjo Novak. 85-letnik.
Delo, 8. 3. 1977, št. 55, str. 10.
42. Goya in Andrić — kakšno čudovito sozvenenje.
Gledališki list Levega odra Drame SNG. Ljubljana, sezona 1977/78.
43. Idejnopolitični vpliv velike oktobrske revolucije nekdanj in danes. Zgodovina in aktualnost.
Lenjinov Oktobar i savremenost. Komunist, Beograd 1977, str. 45—57.
44. Ivan Cankar o vlogi delavstva v slovenskem narodnem gibanju.
V areni življenja: ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja. Komunist, Ljubljana 1977, str. 63—77.
45. Kritično o slovenskem zgodovinopisju.
Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977, 518 str.
46. Najpomembnejši dogodek dvajsetega stoletja.
Komunist, 31. 10. 1977, št. 44, str. 12—13.
47. Nekateri posebnosti oktobrske revolucije 1917.
Teorija in praksa, 1977, št. 12, str. 1460—1466.
48. O kolonijah, o delavski prosveti. Z zgodovinarske konference v Linzu.
Naši razgledi, 23. 12. 1977, št. 24, str. 632—633.
49. Počasen, a vztrajen vzpon delavskega gibanja.
Slovenska komunistična partija do čebinskega kongresa.
Delo, 16. 4. 1977, št. 89, str. 23.
50. Prispevki in razprave — Interventi e discussioni. Italijanski in slovenski socialisti v dobi Henrika Tume (1905—1918) — Socialisti italiani e sloveni all'epoca di Henrik Tuma (1905—1918).
Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1977, št. 1—2, str. 146—149.
51. Šestdeset let od oktobrske revolucije.
Naši razgledi, 4. 11. 1977, št. 21, str. 541—542.
52. Urednikovo pojasnilo.
Dušan Kermavner: Temeljni problemi primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918—1921). Partizanska knjiga, Ljubljana 1977, str. 121—122.

Leto 1978

53. Diskusija.
Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung («XI. Linzer Konferenz» 1975). Einheits- und Volksfrontpolitik 1935—1939. Klassenkampf und na-

- tionale Frage zur Zeit der II. Internationale. Europaverlag, Wien 1978, str. 311—313, 326—327.
54. Marx in Engels o carski Rusiji in Bolgariji pred sto leti. Teorija in praksa, 1978, št. 4, str. 493—503.
55. Rokopisna zapuščina Henrika Tume. Še dopolnjena podoba pomembnega slovenskega politika. Naši razgledi, 9. 6. 1978, št. 11, str. 327—328.
56. Tolmačenje revolucije in resnice v Engelsovem Anti-Dühringu in naša sodobnost. Humanizem in zakonitosti revolucije. Maribor 1978, str. 27—30.
57. Vladimir Čopić u jesen 1918 g. u Moskvi. Život i djelo Vladimira Čopića. Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka 1978, str. 87—90.

Leto 1979

58. Diskusija (o knjigi Janka Pleterskega). Knjige i zbivanja. Narodna biblioteka i Marksistični centar CK SK Srbije, Beograd 1979, str. 170—179.
59. France Klopčič. Iz spominov. Naši razgledi, 11. 5. 1979, št. 9, str. 258—259.
60. O knjigi Dušana Kermavnerja Temeljni problemi primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918—1921). Primorska srečanja, 1979, št. 13, str. 19—26.
61. O prvih kamniških komunistih. Podatki in spomini. »60 let Solidarnosti v Kamniku 1919—1979«. Kamnik, 1979, str. 13—15.
62. O revoluciji in preobrazbah v letih 1917—1920. Mednarodna konferenca zgodovinarjev delavskega gibanja v Linzu. Naši razgledi, 9. 11. 1979, št. 21, str. 610.
63. Ob robu članka Iz mojih spominov na dr. Josipa Vilfana. Gospodarstvo, Trst, 26. 10. 1979, št. 1268.
64. Odgovor KPJ na šestojanuarsko diktaturo. O definiciji šestojanuarske diktature. Komunist, 31. 8. 1979, št. 36, str. 15.
65. Pokrajinska konferenca KP za Slovenijo. Naša skupnost, 1979, št. 3, april (priloga).
66. Premalo načelne diskusije. Pogled na dosedanje kritike zadnje knjige Dušana Kermavnerja. Naši razgledi, 10. 8. 1979, št. 15, str. 431—432.
67. Razredi slovenske družbe in ustanovitev jugoslovanske države 1918. Primorska srečanja, 1979, št. 16, str. 189—195.
68. Resno o Kermaunerjevi knjigi. Primorski dnevnik, 25. 3. 1979, št. 70, str. 5.
69. Slovensko meščanstvo in meje Slovenije na severu in zahodu 1918—1919. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1979, št. 1—2, str. 391—397.
70. Udarec mednarodni zakonitosti, neuvrčenosti, socializmu. (Okrogla miza Dela o Kampučiji.) Delo, 27. 1. 1979, št. 22; Sobotna priloga, str. 31.

Leto 1980

71. Ali je bila potrebna Profinterneta? Konferenca zgodovinarjev v Linzu septembra 1980. Naši razgledi, 7. 11. 1980, št. 21, str. 612—613.
72. Desetletja preizkušenj. Spomini. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980, 767 str., 32 str. pril.
73. K novim vprašanjem. Delo, 18. 12. 1980, št. 294; Književni listi, str. 15.
74. Nacionalna politika slovenskih komunistov in odjek u KP Italije 1923—1930. god. Dometi, 1980, št. 3—4—5, str. 93—108.

75. Nacionalna politika slovenskih komunistov in njen odmev v Komunistični stranki Italije v letih 1923—1930.
Goriški letnik, 1980, št. 7, str. 75—89.
76. Nacionalna politika slovenskih komunistov in njen odmev v komunistični stranki Italije v letih 1923—1930.
Komunist, 11. 4. 1980, št. 15; Teoretična priloga, januar—april, str. 42—50.
77. (Ne poenostavljati.) Oportunistične zaspanosti in etatiistične bližnjice se stranki delavskega razreda hitro maščujejo. Anketa Dela: Ob dogajanjih na Poljskem.
Delo, 20. 12. 1980, št. 296; Sobotna priloga, str. 32.
78. Odgovor na vprašanja.
Delo, 20. 11. 1980, št. 272; Književni listi, str. 14.
79. Palmiro Togliatti in naša partija 1928. leta.
Delo, 23. 8. 1980, št. 197; Sobotna priloga, str. 24.
80. Pismo uredništvu »Kladiva«.
Kladivo, Celovec, 1980, avgust, št. 4, str. 3.
81. Pravi vzroki in posledice.
Delo, 17. 5. 1980, št. 115; Sobotna priloga, str. 27.
82. Prispevek k diskusiji 26. dec. 1978 o knjigi Dušana Kermavnerja »Temeljni problemi primorske politične zgodovine«.
Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1980, št. 1—2, str. 95—105.
83. Spopad delavstva in meščanstva v Sloveniji aprila 1920. (Teze.)
Komunist, 1980, št. 15; Teoretična priloga, jan.—april, str. 3—6.
84. Ustanovitev komunistične stranke v Sloveniji.
Ustanovitev komunistične stranke v Sloveniji 11. aprila 1920. Komunist, Ljubljana 1980, str. 1—27. (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem; 12).
85. Za pravi smisel v lepi slovenščini. K diskusiji o prevajanju Marxovega Kapitala.
Delo, 9. 10. 1980, št. 237; Književni listi, str. 14.
86. Zmešnjava kljub Marxovim citatom. Odgovor Janu Makaroviču.
Naši razgledi, 26. 12. 1980, št. 24, str. 704—705.
87. Zmešnjava »po Sofriju«. K recenziji Jana Makaroviča.
Naši razgledi, 12. 9. 1980, št. 17, str. 481—482.

Leto 1981

88. Buharin — antipod Stalina. Razmišljanja o stalinizmu.
Naši razgledi, 28. 8. 1981, št. 16, str. 454—455.
89. Dobrovoljci ne razumejo preteklosti.
Teleks, 21. 5. 1981, št. 20, str. 4.
90. Nov pogled na Marxov »Kapital«?
Delo, 29. 1. 1981, št. 23; Književni listi, str. 7.
91. O zgrešenih posegih v družbeno ideologijo.
Naši razgledi, 12. 6. 1981, št. 11, str. 321—323.
92. Politično-ekonomsko ali filozofsko vrednotenje Marxovega »Kapitala«?
Ekonomska revija, 1981, št. 1—2, str. 169—176.
93. Zgodovinarji o delavski kulturi. Z znanstvenega posveta v Linzu septembra 1981.
Naši razgledi, 6. 11. 1981, št. 21, str. 629—630.

Leto 1982

94. Alfred Klahr — avstrijski Sperans. O nastanku naroda Avstrijcev.
Delo, 5. 6. 1982, št. 129; Sobotna priloga, str. 26.
95. Austromarksizam, slovenačka buržoazija i drugo.
Prilozi za istoriju socializma, 1982, št. 11—12, str. 189—226.
96. Austromarxismus und nationale Frage bis zum ersten Weltkrieg.
Austriaca, Paris-Rouen, 1982, št. 15, str. 81—96.
97. Diskusija. »Kardeljevi dnevi 1982«.
Anthropos, 1982, št. I—II, str. 39—40.
98. Diskusija. »Pozitivizem v družbenih vedah«.
Anthropos, 1982, št. I—II, str. 227—228.

99. Evropski zgodovinarji o krščanskem socializmu.
Naši razgledi, 5. 11. 1982, št. 21, str. 631—632.
100. Francoski socialisti in avstromarksizem. Znanstveno posvetovanje v Parizu.
Naši razgledi, 28. 5. 1982, št. 10, str. 315.
101. Kažite punu istinu! (O Albancih na Kosovu.)
NIN, 15. 8. 1982, št. 1650, str. 2—3.
102. Kdo je razbijal staro Jugoslavijo?
Delo, 22. 5. 1982, št. 117; Sobotna priloga, str. 22.
103. Leninove misli o »modelih« socializma. Praksa Sovjetske zveze je sprta z Leninovimi stališči.
Delo, 29. 5. 1982, št. 123; Sobotna priloga, str. 23.
104. O nekem prestopku, neki kazni in sumničenjih. Za rehabilitacijo Karla Hudomalja — kajti vsi roki so že minili.
Delo, 11. 9. 1982, št. 212; Sobotna priloga, str. 21.
105. (O referatu J. Dežmana.) Diskusija.
Napredno mladinsko gibanje na Slovenskem. (Prispevki s posvetovanja o proučevanju zgodovine SKOJ in mladinskega gibanja v Sloveniji 16. in 17. aprila 1981 v Ljubljani.) Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije, Ljubljana 1982, str. 222, 232—233.
106. O spomeniku generalu Maistru.
TV-15 Naš tovariš, 26. 8. 1982, št. 33, str. 3.
107. Potresno i istinito svedočenje. (Agata i Vladimir Oreški).
NIN, 13. 6. 1982, št. 1641.
108. Revolucionarni boj primorskega komunist Staneta Vilharja.
Primorska srečanja, 1982, št. 34, str. 187—193.
109. Ne obeliti in ne očrniti preteklosti.
Primorska srečanja, 1982, št. 35, str. 307.
110. Za rehabilitacijo Karla Hudomalja.
Občinski poročevalec, 1982, št. 10, str. 6—7.
111. Zadnja leta Karla Hudomalja. Slovenski komunist v avstrijskem odporniškem gibanju.
Delo, 12. 6. 1982, št. 135; Sobotna priloga, str. 26.
112. Zgodovinske vzporednice. Vtisi ob koncu kongresa ZKS...
Naši razgledi, 23. 4. 1982, št. 8, str. 223.

Leto 1983

113. Daljnovidni Buharin. Dvanajst obsežnih zvezkov dragocenih dokumentov Komunistične internacionale.
Delo, 29. 9. 1983, št. 226; Književni listi, str. 8.
114. Diskusija.
Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova. Narodna knjiga, Beograd 1983, str. 480—481, 496—498, 508—509.
115. Dr. Korošec govori... Iz zakladnice marksistične misli na Slovenskem med obema vojnama.
Teorija in praksa, 1983, št. 4—5, str. 722—723.
116. Klase slovenačkog društva i stvaranje jugoslovenske države 1918.
Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova. Narodna knjiga, Beograd 1983, str. 349—356.
117. Marksizem in zgodovinska znanost. Kako so stvari z Marxom sto let po njegovi smrti.
Naši razgledi, 28. 1. 1983, št. 2, str. 57—58.
118. »Nisem verjel, da bom doživel...« Intervju.
Naši razgledi, 23. 12. 1983, št. 24, str. 724, 713.
119. O Jožetu Potrču in predvojnih sodrugih. (Ob 80-letnici rojstva J. P.)
Potrčevo veliko izročilo. Zgodovinsko društvo, Ptuj 1984, str. 35—37.
120. O »nezgodovinskih« narodih.
Naši razgledi, 11. 2. 1983, št. 3, str. 92; 25. 2. 1983, št. 4, str. 124; 11. 3. 1983, št. 5, str. 155—156.

-
121. Ob stoletnici smrti Karla Marxa.
Kladivo, Celovec, 1983, št. 3, marec-april, str. 2.
 122. Odmevi na Slovenskem na zmotna Engelsova in Marxova stališča o »nezgodovinskih« slovenskih narodih.
Dialogi, 1983, št. 4—5, str. 72—75.
 123. Die österreichische Widerstandsgruppe um die »Wahrheit« (1942—1943).
»Arbeiterbewegung-Faschismus-Nationalbewusstsein«. Europaverlag, Wien 1983, str. 191—200, 461.
 124. Popravek k intervjuju Miroslava Slane (z Mihom Marinkom).
Dialogi, 1983, št. 2—3, str. 86.
 125. Preprečiti izbruh svetovne vojne. Devetnajsta mednarodna konferenca zgodovinarjev v Linzu.
Naši razgledi, 7. 10. 1983, št. 19, str. 570.
-

Leto 1984

-
126. Nov dokument k železničarski stavki aprila 1920.
Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1984, št. 1—2, str. 161—162.
 127. O preteklosti drugače.
Cankarjeva založba, Ljubljana 1984, 423 str. (Misel in čas).
-

Leto 1985

-
128. O referatu Nevenke Troha.
Napredno mladinsko gibanje na Slovenskem. (Prispevki s posvetovanja o proučevanju zgodovine SKOJ in mladinskega gibanja v Sloveniji 16. in 17. aprila 1981 v Ljubljani). Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije, Ljubljana 1985, str. 316—317.
-

Leto 1986

-
129. Edinole na socialistični podlagi.
Nova revija, 1986, št. 46/47, str. 400—406.
 130. Iz zapuščine Albina Prepeluha-Abditusa.
Sodobnost, 1986, št. 4, str. 405—418.
 131. Kdaj je nastalo socialistično samoupravljanje. Razprava.
Teorija in praksa, 1986, št. 4—5, str. 303—304.
 132. Razloček med samoupravo in samoupravljanjem. Razprava.
Teorija in praksa, 1986, št. 4—5, str. 318—319.
 133. Slovenstvo in drugo.
Cankarjeva založba, Ljubljana 1986, 255 str.

Sestavila Nataša Kandus